

Onderdendam, een oud trefpunt

Onze volgende reis gaat naar Onderdendam. Een merkwaardig dorp dit Onderdendam, het is of de tijd hier is blijven stilstaan. Dit nog altijd mooie dorp dankt z'n bestaan aan het knooppunt van waterwegen. Hier was het trefpunt van schippers, bootjagers en reizigers. Men ontmoette elkaar in de gezellige herbergen. Door de scheepvaart ging ook hier de handel bloeien. De kooplui trokken er heen om zaken te doen. Zo werden door de historie de rollen omgedraaid, want eertijds hoorde Onderden-dam als buurtschap onder het dorp Menkeweer. Maar langzamerhand werden door de opkomst van Onderdendam de dorpen Menkeweer en Onderwierum ontvolkt. Ja, zo zelfs dat beide dorpen heden ten dage niet eens meer bestaan! Menkeweer is nog slechts aanwijsbaar achter 'n boerderij met die naam en Onderwierum is nu rond de plaats van de kerk.



22 door J. RITTERSMA
Foto's: Paul Wernekinck

pastorie en kerkhof, slechts wat grafzerken en een handjevol huisjes. Met de dorpen zijn ook de oude kerken verdwenen. Ja, zo is de loop der geschiedenis: opgaan, blinken en verzinken. Zo ook voor Onderdendam: eertijds een welvarende centrumplaats met een kantongerecht, nog groter en bekender dan Bedum en nu is Onderdendam een rustig dorp dat gemeentelijk onder Bedum ressorteert.

terhuishouding binnendijks onderkende men al spoedig. Het was zaak het water binnendijks in sloten en maren op te vangen en zo snel mogelijk in zee te lozen. Zo'n waterhuishouding of waterbeheersing vroeg om een goede organisatie. Door dit gemeenschappelijk aan te pakken en te begeleiden was het Waterschap in principe geboren.

Nu sprak men vroeger niet van een waterschap, maar van een „zijlvest”. Ook deze naam is te verklaren: een zijl is nl. een zeelsluis. Vele plaatsnamen herinneren nog aan een bestaande of verdwenen „zijl”, bv. Pieterzijl, Schouwerzijl, Oldenzijl, Zijldijk, Delfzijl en Termunterzijl. Het woordje „best” heeft dezelfde grondbetekenis als bv. het woord handvest, d.i. een getekende oorkonde (denk aan Handvest der Ver. Naties).

In de samenstelling met „zijl” moet men aan een verdrag of verbond denken. Een verbond dus met als doel, het beheren van de waterhuishouding in een bepaald gebied, waarvan de lozing in zee geschiedt d.m.v. uitwateringssluizen of zijlen.

De man die het zijlschot moest innemen noemde men de „zijlrichter". Deze man was niet alleen belast met de financiën, maar had tevens het toezicht op de wegen, bruggen en maren. Deze functie is te vergelijken met de huidige functie van bode bij een onderdeel van het waterschap. Boven de zijlrichters stonden de „Scheppers". De Schepper was voorzitter van een Schepperij. Om één en ander toe te lichten het volgende voorbeeld: Het Houwerzijlvest was verdeeld in drie Schepperijen. Het water van dit zijlvest werd geloost via het Houwerzijl in het Reitdiep (waar de getijden dus merkbaar waren).

De scheeprijders van het Houwerzijlvest waren: 1e Leens, met één schepper en twee zijlrichters. 2e. Ulrum, met één schepper en drie zijlrichters. 3e Vierhuizen, met één schepper en 3 zijlrichters. Deze scheepers waren meestal invloedrijke personen, veelal waren dit de borgheren of de abten van de kloosters. De scheepers schreven vaak zelf het zijlschot uit en maakten daar vaak misbruik van. Dikwijls werden de zijlvestige landen „overschat”. Ook oefenden ze vaak de rechtspraak uit in de zaken van het zijlvest.

In het begin gaf dit systeem niet veel moeilijkheden, temeer omdat het ambt van scheper en zijlrichter ene zg. „omgaande” (wisselende) was. Men had van de „eделе Heerden” een register, het Klawwboek. Zodoende werd het scheppersambt om een bepaalde tijd verwisseld. Later ontstonden de „staande” schepperijen. Hierdoor bleef men soms jaren achtereen schepper, waardoor zeer ongezonde toestanden ontstonden. Zodoende werd iemand heer en meester in een bepaald gebied. Dit komt nog tot uitdrukking in het groninger gezegde: „hai is doar schepper en schriever”. Tot 1748 waren de scheppers geheel onafhankelijk van enig hoger gezag. In dat jaar werd door de Staten van Groningen en de Stadhouder het zg. „Reglement Reformatoir” opgesteld. De bedoeling hiervan was, de grootste gebreken weg te nemen, o.a. door een einde te maken aan de willekeur van de hovelingen in de dorpen. Vooral de toestanden bij de schepperijen eisten dringend verbeteringen. Ook de beslissingen van de drie geprivilegeerde zijlvestienijen waren voortaan onderworpen aan beroep op de hoge justitiekamer.

Uiteindelijk bestond zo'n „zijleed" weer uit de zg. „zijlvestige landen". Dit is de oude naam voor de landerijen die een zijlvest mee moesten bekostigen. De zijlvestige- en de dijkvestige landen moesten resp. zijl- en dijkschot betalen, tegenwoordig spreekt men van waterschapslasten.

Bij de Reductie van 1594 zijn vele schepperijen in handen van de provincie gekomen. Door gebrek aan geld verkochten ged. staten in 1659 o.a. het overste-schepperschap en zeven schepperschappen, die vroeger aan het Aduarder klooster hadden behoord. De schepperijen kwamen onder aristocratisch regentenbestuur.

Nu terug naar Hunzinger. Het vormde met de zijlvesten: Westerkwartier, Fivelingo, 't Oldambt, Reiderland en 't Gorecht, de zes zijlvesten

in de Ommelanden. Hunzingo bestond uit: Houwer-, Schouwer-, Winsumer-, het Schaphalsterzijvest (met de schepperijen Innersdijk en Vierendeel) en het Oosterniezijvest.

In de 19de eeuw bracht echter het einde aan voor de oude zijvesten met hun scheppers. Als uitvloeisel van de Grondwet van 1848, werd in 1855 een grondreglement voor de waterschappen vastgesteld. Uit de hiervoor genoemde Ommelanden zijvesten ontstonden de zeven huidige boezemwaterschappen verdeeld in onderdelen. Het tegenwoordige Waterschap Hunzingo is opgericht in 1854 en beslaat een **opervlakte** van 37.000 ha en telt 11 onderdelen.

Hunsingosluis

De belangrijkste uitwateringssluis was de Hunzingosluis te Zoutkamp. De waterafvoer werd verbeterd, toen het gemaal bij Lammerburen in werking werd gesteld. Dit elektrisch gemaal, de Waterwolf, aan het Reitdijf werd in 1920 door Koningin Wilhelmina in werking gesteld. Het werk werd uitgevoerd door de Provinciale Waterstaat onder leiding van ir. J. Kooper.

Tussen de Waterwolf en Zoutkamp (uitwateringssluizen) ontstond een stuk Reitdiep van 113 ha., dat als bergboezem diende. Diende, want vandaag de dag is deze bergboezem enorm vergroot door de inpoldering van de Lauwerszee, terwijl de oude uitwateringssluizen zijn vervangen door veel grotere aan de Waddenzee bij Lauwersoog.

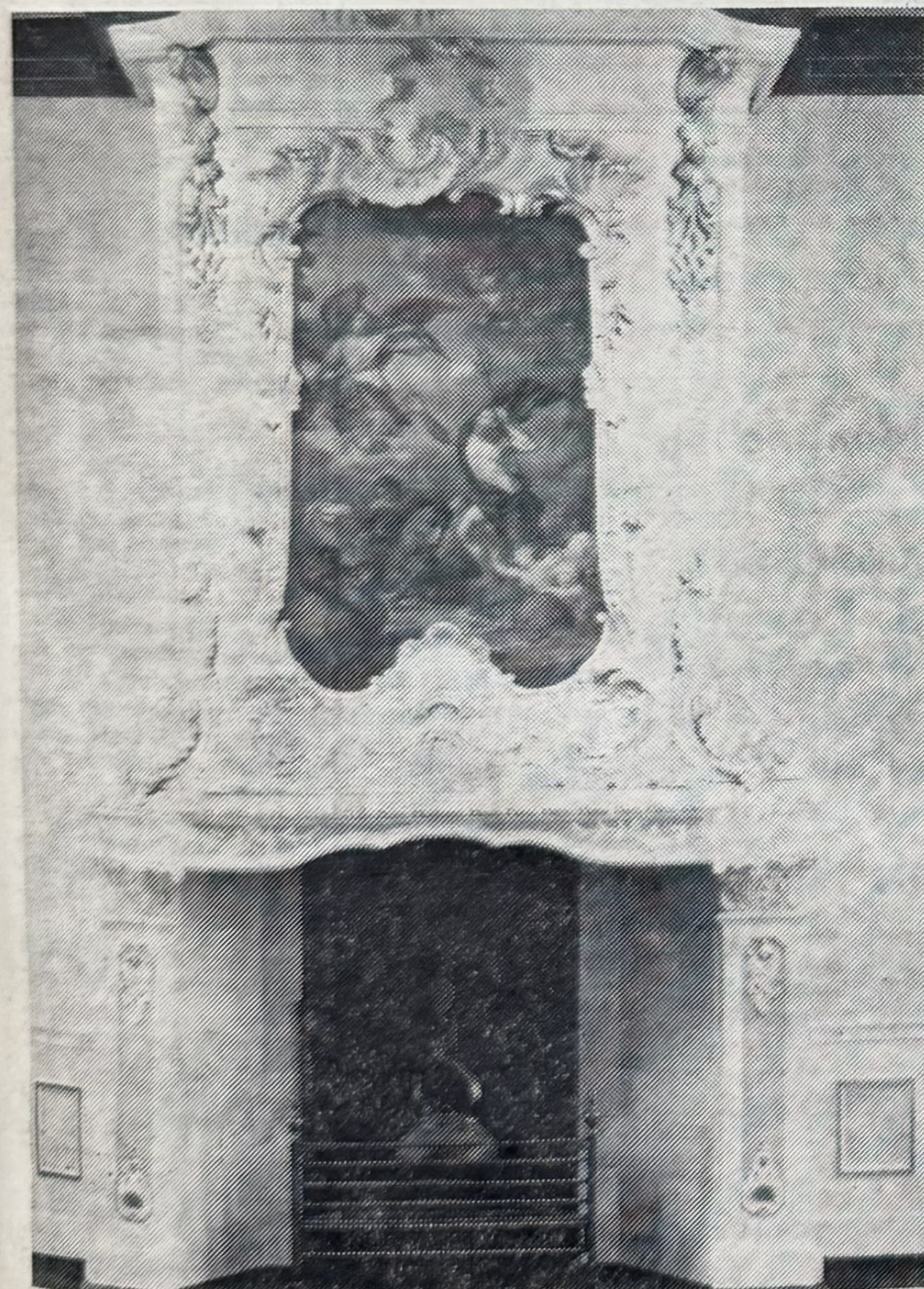
Op de Waterwolf staat te lezen:
„VERLAGING VAN DEN
WATERSTAND,
BRENGT MEERDER KOREN
IN HET LAND”

Het centrum van het waterschap Hunzingo is nog steeds in Onderdendam, in het oude „Zijlvestershuis”.

Van hieruit worden de waterschap-
zaken geregeld. Het is een nooit af-
latende zaak. Steeds weer moeten
we het (vuil)waterprobleem onder-
kennen en bestrijden.

Treffend en kernachtig wordt dit weergegeven op een gevelsteen in de gerestaureerde voorgevel van 't Waterschapshuis in Onderdendam:

WEL NAIT WIL WIEKEN
MOUT DIEKEN,



In de vergaderzaal van het Waterschapshuis bevindt zich een rijkgesneden rococoschouw.

Waterschapshuis

Toch is Onderdendam niet veel veranderd in de loop der jaren en nog altijd staat hier het oude Waterschapshuis. Hiermee komen we tot ons eigenlijke reisdoel. Aan dit oude huis dankt het Onderdendam van tegenwoordig, gedeeltelijk zijn bekendheid en niet zonder reden. Met dit Waterschapshuis willen we tevens van de gelegenheid gebruik maken iets meer van de historische achtergronden van het Waterschap Hunzingo te belichten, maar eerst iets over het huis zelf.

Het Waterschapshuis is een fors en
blokvormig gebouw onder een zg.
tentdak met hoekschoorstenen. Het
is in 1660 aanmerkelijk vergroot en

tot zijn tegenwoordige vorm verhoogd. Boven de benedenste vensters tot 1795 wapenstenen der 12 schepperijen. Op de verdieping bevindt zich een 18e-eeuwse zaal met rijk gesneden rococo schouw, waarin een schilderstukje door de Groninger schilder Wassenbergh, daterend uit 1747, Neptunus voorstelt. Bij de restauratie in 1964 zijn een betimmering en kleinere schouwlijsten toegevoegd.

In de classicistische ingangsomlij-
ting bevindt zich een borstbeeld
van Mr. A. J. van Royen. Deze was
notaris te Onderdendam tijdens de
regering van Koning Willem II en
was één der voormannen der libe-
ralen. Hij was medewerker van de
bekende Geert Reinders en tevens
Statenlid in die dagen. Hij is ook de

Hunzingo

grote man van het nieuwe Waterschap Hunzinger, waarvan hij in 1856 de eerste voorzitter was.

Vervolgens willen we iets van de geschiedenis van het waterschap Hunzingo belichten. Het tegenwoordige Waterschap Hunzingo, moet men echter wel scheiden van de vroegere landstreek Hunzingo. Wel is het zo, dat de vroegere landstreek als één der kwartieren van het gewest Groningen en het huidige waterschap, nagenoeg hetzelfde gebied zijn. U vraagt zich misschien af hoe men toch aan die naam komt. Dat de naam van de dreentse rivier de Hunze hier in voorkomt, is voor velen een bekende en duidelijke zaak. Echter de Hunze stroomt door de provincie Drente maar niet in de provincie Groningen.

Nu moet u weten, dat de vroegere Hunze, komende uit Drente, als het huidige Seluwerderdiepje om de stad Groningen stroomde en even ten noorden van de stad (onder Adorp) zich verenigde met de Drentse A. Na de vereniging van beide rivieren gingen ze samen als de Hunze, Reitdiep of Loopende Diep naar zee. Nog hedentendage is — o.m. door de aanbezigheid van dijken — te zien dat het Reitdiep een rivier was met een rechtstreekse uitmonding in de Lauwerszee. Vandaar dat eb en vloed in de stad Groningen jarenlang merkbaar was. Bij hoog water waren de spilsluizen de eerste waterkering. Vandaar dat men de benaming Loopende Diep kende en nu steeds wordt gebruikt.

Nu verklaart men de naam Hun-
zingo doorgaans als volgt: -ga, -go
of gouw wordt gebruikt in de bete-
kenis van „land”. Denk by. eens
aan Ubbega, het Gool, Oostergo,
enz.

Een „inge” was eertijds een benaming voor weiland of groenland. Wellicht is de naam Groningen of Groeningen zoals het vroeger heette, daar ook van afkomstig; de Groene-ingen, d.w.z. de groenlanden rond het oude drenthe brinkdorp op de utopper van de Hondsrug. Hunzingo zou dan betekenen: de groene landen of de landen om of van de Hunze.

Dezelfde vorm vinden we terug in Fyvelingo. In ons land met z'n voor-
durende strijd met de zee, heeft
men ook vroeger reeds ingezien, dat
men de zee als een gezamenlijke
vijand moest beschouwen. Nadat
dijken tegen haar had opge-
worpen, ging men zich de ver-
plichting opleggen deze dijken ook
goed te onderhouden. Maar niet al-
leen het water buitendijks moest
in toom gehouden worden, echter
ook het belang van een goede wa-



Het dorp Onderdendam op een afstand. Onderdendam was vroeger een treffpunt van vele schippers. Ook de handel bloeide eens in alle hevigheid.



Aan het Waterschapshuis dankt Onderdendam z'n tegenwoordige bekendheid. Het gebouw werd in het jaar 1660 aanmerkelijk vergroot.